

**Válasz Csúcs Sándor, Kiefer Ferenc és Sirkka Saarinen opponensi véleményére
„Az erza mordvin névszóképzők nyelvtörténeti vizsgálata” címmel
benyújtott akadémiai doktori értekezésem kapcsán**

Tisztelt Bírálóbizottság! Tisztelt Jelenlévők!

Az opponensi véleményekre adott válaszomat megelőzően szeretném megköszönni bírálóimnak, Csúcs Sándornak, Kiefer Ferencnek és Sirkka Saarinennek a munkám egészéhez és a részleteihez fűzött értékelő megjegyzéseit. Tisztában vagyok azzal, hogy egy ilyen terjedelmű munkának már pusztán az elolvasása is jelentős fáradságot és időt igényel, különösen akkor, ha az olvasás az egyes részletek pontos megértésének és végiggondolásának igényével is párosul. Köszönöm, hogy opponenseim vállalták ezt a feladatot, s hogy értekezésemet a maga egészében és az egyes részleteiben is többféle megközelítést alkalmazva értékelték.

Válaszomban dolgozatom egyes fejezetei szerint haladva reagálok opponenseim észrevételeire, bírálataira. A dolgozatom értékeit kiemelő megjegyzéseiket kevésbé érintem (bár azokat köszönettel fogadom), és inkább a kritikai észrevételek megválaszolására koncentrálok.

1. Általános és elméleti kérdések

1.1. Terjedelmét tekintve az értekezés – ahogyan azt Csúcs Sándor megjegyzi – valóban hosszabb a megszokottnál, benne ugyanis aprólékosan, részletekbe menően foglalkozom az egyes képzőkkel. Ezt a megoldást a munka alapvető célkitűzése magyarázza. A korábbi mordvin grammatikák a képzőrendszer leírása során képzőnként általában csak néhány példát mutattak be, ráadásul ugyanazok a példák vonultak végig a leíró nyelvtanokban. A kevés példa pedig – egyetértve Sirkka Saarinnel – szükségszerűen magában hordozza a téves következtetés veszélyeit, amint ez gyakran be is következett a grammatikai leírásokban. A mordvin nyelvtanok sokszor olyan képzőket helyeztek előtérbe, amelyek periférikus helyzetben vannak (pl. *-id'e*), s a bemutatásból kimaradtak olyan fontos elemek, mint pl. a *-vks*, amely ma a leggyakoribb és egyben az egyik legproduktívabb képző, ennek ellenére nem szerepel az áttekintések nagy többségében. Az általam feldolgozott szótárak szóanyagában fellelhető valamennyi képzőelem bemutatásával ezeket a tévedéseket kiküszöbölhettem, s valós képet adhattam a mordvin képzőrendszerről. A majdani megjelentetés során természetesen igyekszem észszerű terjedelmi korlátok közé szorítani a példaanyagot.

1.2. A részletesség jellemzi a szakirodalmi áttekintésemet is. Sajnos, a mordvin történeti nyelvészet Mordvinföldön (ill. tágabban, az Oroszországban művelt finnugrisztikában) eléggé gyenge lábakon áll. Bubrih, majd Szerebrennyikov (és a részben ide sorolható Feoktyisztov) halála után nem nőtt fel nyelvtörténész generáció. (Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy a 18. század előtti korszakról nem rendelkezünk nyelvtörténeti adatokkal, hiszen ez általánosabb, minden oroszországi finnugor nyelvet érintő probléma; hanem sokkal inkább azzal van összefüggésben, hogy a kutatások középpontjában kezdettől fogva a leíró nyelvészet – elsősorban a dialektológia – állt.)

A képzőkkel kapcsolatos szakirodalom részletes bemutatásának két célja volt: módszertani szempontból egyrészt jelezni kívántam az előzőekben felvázolt, ugyanazon két-

három adatot felhasználó analízis, az ún. „adatvándorlás” hátulütőit; másrészt pedig igyekeztem rávilágítani azokra az etimológiai képtelenségekre, amelyek sajnos, még a jelenkor legjelentősebb mordvin nyelvészeinél, Moszinnál és Cigankinnál is nemritkán felbukkannak. Munkám első fázisában ezért az „etimológiai megtisztítást” kellett elvégezni. – Abban azonban bírálóimnak feltétlenül igazuk van, hogy a szakirodalmi információk sokszor redundánsak, hiszen ezek részint a kutatástörténeti áttekintésben is, részint az egyes képzők tárgyalása során is megjelennek. Munkám publikálásakor a kutatástörténeti fejezetet lényegesen rövidebbre szabom, figyelve ugyanakkor arra, hogy az általános áttekintés összefüggései ne sérüljenek.

1.3. Opponenseim joggal kifogásolják, hogy a dolgozat elejéről hiányzik egy elméleti jellegű bevezetés. Ennek szükségességét készséggel elismerem, s ezt munkám könyvváltozatának elkészítésekor három fő kérdéskörre koncentrálni szándékozom megírni: a) a derivációs és inflexiós szuffixumok elhatárolásának kérdése, b) az uráli nyelvek szóképzésének sajátosságai és c) az ősi képzők nyelvtörténeti megközelítésének elméleti kérdései. Válaszomban e kérdéskörök közül csak azokat érintem részletesebben, amelyek a bírálatokban is felszínre kerültek.

1.3.1. Az orosz (nyelvű) terminológiában a toldaléknak két fajtáját különböztetik meg: *словоизменятельные* és *словообразовательные суффиксы* (< *изменить* ’megváltoztat, módosít’, *образовать* ’képez, alkot’). Ez a felosztás – ellentétben a hagyományos magyar képző/jel/rag hármas csoportosítással – alapvetően megfelel az angolszász szakirodalomból ismeretes *inflection* és *derivation* kategóriáknak.¹

A derivációs és inflexiós kategóriák elkülönítésének kritériumaival² sokan foglalkoztak. A korábbi megközelítések általában egymástól szigorú(bb)an elkülönülő kategóriákba igyekeztek besorítani az egyes toldalékfajtákat, míg a funkcionális szemléletű prototípuselven alapuló megközelítés inkább skálaszerűen képzi el a szuffixumokat, nézeteik szerint a szóragozás és a szóképzés egyfajta kontinuumot alkot. „Minél több képzőszerű tulajdonsággal rendelkezik egy toldalék, annál inkább képző; minél kevessebbel, annál inkább inflexiós toldalék: ilyen megközelítés esetében beszélhetünk képzőszerű ragról, ill. ragszerű képzőről is” (Kiefer 2006: 60). Ez a megközelítés jól alkalmazható a mordvin képzőszerű toldalékok (-*ńek*, -*ćek*) kapcsán is (ld. később).

1.3.2. Disszertációm majdani könyvvé alakítása során szintén foglalkoznom kell az uráli nyelvek szóképzési sajátosságaival (ehhez ld. Bakró-Nagy 2006: 272–276; Kangasmaa-Minn 1987; Kiefer – Laakso 2014; Kozmács 2008: 131–146; Laakso 1997; 2016; Sárosi 2003: 140–146; Sipőcz 2003: 32–35; Szerebrennyikov 1963: 138–141). A szóalkotási módok közül a mai uráli nyelvekre a szóképzés és a szóösszetétel jellemző. A szóképzés már az uráli, finnugor stb. alapnyelvekben is termékeny szóalkotási mód

¹ A kevés mordvin nyelvű szakirodalomban: *валонь полавтыця* és *валонь теиця*; szó szerint ’szó-változtató’ és ’szó-csináló’ (Eržan’ kel’ 2000: 5).

² A legfőbb kérdések: az inflexió és a deriváció közti funkcionális különbség meghatározása; Greenberg 28. univerzáléja a toldalékok pozíciójáról; a toldalékok kötelező/opcionális jellege; a szófajváltási képesség; a szintaxis általi meghatározottság; összefüggés a paradigmával; a fő és a toldalékmorféma közötti szemantikai kapcsolat; a mentális lexikon szerepe. Ehhez ld. elsősorban Booij 2006 és Kiefer 1998: 192–197; vö. még Greenberg 1963; Kenesei 1998; 2000: 128–136; Kiefer – Ladányi 2000: 141–147; Mártonfi 2006; Spencer 2016; Štekauer 2016; H. Varga 2014: 308–312; 2015: 15–30.

volt,³ szóösszetételre viszont csak kevés példát találni (magy. *arc*, *ember*, fi. *maailma* 'világ', ld. még a mordvinra (és több más uráli nyelvre is) jellemző összefoglaló összetételeket, pl. *aŕavtt-avavtt* 'após-anyós, após és anyós' < *aŕavt* 'após', *avavt* 'anyós'; *avat-tejter* 'anya és leánya, anya a lányával' < *ava* 'anya', *tejter* 'lány'; *ked't-pil'get* 'végtag(ok)' < *ked* 'kéz', *pil'ge* 'láb'; *kši-sal* 'élelem' < *kši* 'kenyér', *sal* 'só'; *vid'ica-sokića* 'szántóvető' < *vid'e-* 'vet', *soka-* 'szánt').

1.3.3. A képzőtörténeti vizsgálatok egyik sarkalatos kérdése az ősi képzők definiálása. Csúcs Sándor bírálatában kitér az alapnyelvi képzett alakok kérdésére. Idézem írásának idevágó részét: „Elfogadja [mármint M.S.] és idézi is Rédei kijelentését: »az első és legfontosabb kritérium szerint képzett alakoknak tekintendők azok a PU/PFU etimológiák, amelyek három szótagú alapalakra vezethetők vissza.« A dolog nem ilyen egyszerű. Ezt már Rédei is érezhette, mert 1976-os cikkében azt is megnézte, hogy van-e a képzettnek tartott szavak alapszavának folytatója valamelyik uráli nyelvben. Az általa felsorolt 37 szó között 16 ilyen talált, tehát csak ezek tekinthetők nagyon valószínűen képzett szavaknak. Ugyanakkor már Rédei utalt arra, hogy a kétszótagú és szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatot tartalmazó szavak között is lehetnek képzettek. Vagyis újra és alaposan meg kellene vizsgálni az alapnyelvi szóképzés kérdését.” Habár Csúcs Sándor megjegyzi, hogy „ez nem ennek az értekezésnek a témája”, mégis szeretnék röviden foglalkozni ezzel a kérdéskörrel, mert szorosan kapcsolódik az „uráli vagy erza-e a képző?” problematikához, ill. Kiefer Ferenc kérdéséhez: hogyan lehet megállapítani egy képzői ősi jellegét.

Tudjuk, hogy – a korábbi felfogással ellentétben⁴ – az alapnyelv képzőkben gazdag volt, fejlett képzőrendszerrel rendelkezett (Rédei 1976; Laakso 2016), de meglepő módon viszonylag kevés képzett szót tudunk rekonstruálni. Ennek okát Sipőcz Katalin (2003: 33) leginkább abban látja, hogy „a rokon nyelvek külön életében az ősi képzők lecserélődtek, vagy pedig a képzett szavakhoz újabb képzők csatlakoztak, s az így keletkezett származékok már gyakorlatilag nem tették lehetővé az összehasonlító vizsgálatok számára az eredeti képzett szó rekonstruálását.”

Az elhomályosult képzők vizsgálata során „az alapszó és a képző kapcsolatát volta-képpen csak a rokon nyelvi megfelelésekkel lehet kimutatni” (Sipőcz 2003: 33), elsősorban ehhez a módszerhez folyamodtam az ősi eredetű mordvin képzők meghatározása során (ahogy Sirkka Saarinen is utalt rá opponensi jelentésében: „A régi finnugor szókészlet esetében a képző gyakran csak az erza szónak a rokon nyelvi megfelelőekkel való összevetésével állapítható meg”). A másik lehetőség az, hogy az adott nyelvben az alapszó ugyan már nem él, de több származékban benne rejlik (pl. *vezér* és *vezet*). Új képzők is csatlakozhattak az ősi képzett szóhoz. Egyrészt akkor, ha a képző jelentése már felismerhetetlenné homályosult (pl. magy. *fészek* : *fészkecske*, az eredeti szóban egy *-k* deminutív képző rejlik, vö. fi. *pesä*), vagy ha az eredeti képző jelentésmódosító szerepe le-

³ „Derivation was the main means of enrichment of vocabulary, and was widely used in PU” (Janhunen 1981: 40).

⁴ „До-уральские словообразующие суффиксы имели широкое общее (не конкретное) значение: они выражали просто любую связь двух понятий” (Majtyinszkaja 1974: 331); „Wenigstens in einigen Fällen ist es wahrscheinlich, dass die Urbedeutung des Suffixes deminutiv war; die deminutive Bedeutung ist denn auch theoretisch die, die man in der primitivsten Sprache zu finden erwartet. [...] Erwähnt sei noch die allgemeine Beobachtung, die der Forscher z. B. bei der Durchmusterung der Substantivsuffixe macht, dass in den Sprachen kulturell höherstehender Völker das Bestreben wahrzunehmen ist, von den Bedeutungen eines Suffixes eine oder einige zu verallgemeinern und die anderen aufzugeben, was zu einem präziseren Sprachgebrauch führt” (Lehtisalo 1936: 3).

csökkent (vagy akár el is avult), ily módon újabb „megerősítésre” volt szükség – így jöttek létre a képzőbokok, amelyek például a magyarra jellemzőek,⁵ a mordvinban viszont csak az igeképzésben terjedtek el, a névszóképzésben csak kis mértékben vannak jelen.⁶

Bakró-Nagy Marianne (1990: 9–10) az alapnyelvi képzők rekonstruálásának négy lehetséges módozatát írta le: a) A legjobb esetben a rokon nyelvi adatok segítségével az etimológiailag összetartozó szavaknak mind a tőalakja, mind a származéka rekonstruálható, pl. FU **šure* 'sterben' és FU **šur(e)-ma* 'Tod' (UEW 489). b) A rokon nyelvek egy részében kimutathatók a képző nélküli formák, pl. **wið3(-m3)* 'Knochenmark, Gehirn' (vö. fi. *yty*, magy. *velő*, de mdE *uðem*, cser. *vim*, votj. *vijim*, zrj. *vem*, vog. *wäləm*, osztj. *weləm*, UEW 572).⁷ c) Bizonytalanabb a képzőrekonstrukció akkor, ha csupán etimológiailag független alakokban lehet kimutatni őket. d) „Csak közvetett úton indokolható a képző egykori megléte olyankor, amikor az alakok csak elhomályosult képzőjükkel együtt ismeretesek”, ebben az esetben a háromszótagúság lehet a döntő kritérium.⁸

Megnéztem, az UEW uráli, finnugor, finn-permi és finn-volgai rétegbe tartozó képzett szavai közül melyeknek van képző nélküli folytatása valamelyik mai nyelvben (tehát biztos etimológia esetén vitán felül képzőkkel van dolgunk), és melyek azok, amelyek utolsó eleme azért kapott képzői minősítést, mert háromszótagú. Előbbibe számításaim szerint az UEW adatai közül 25 sorolható,⁹ míg utóbbiba 43.¹⁰ Láthatjuk, hogy az

⁵ De az ősmagyar kor elején még csak egy hangból álló képzőink voltak, kivétel az *-ít* igeképző és a *-tal/-tel* fosztóképző (Sárosi 2003: 142).

⁶ Az általános nézet szerint a C vagy CV alakú szuffixumok a primér toldalékok, míg a kétszótagú, más-salhangzó-kapcsolatot tartalmazók a szekundér formák (pl. **ktAmA* ~ **ptAmA* karitív képző). De, ahogy arra Janhunen és Laakso is rámutatott, az egyszótagú **mtA* faktitív (pl. fi. *piene-ntä* 'kicsinyít') igeképző is összetett. Valószínű, hogy már az uráli alapnyelvben együtt élhettek a szimpla és a komplex képzők.

⁷ Ld. még pl. U **kiñe(-l3)* 'Träne' > fi. *kyynel*, lpN *gânjäl*, jur. *χajelʔ*, de magy. *könny* (UEW 159); U **kom3(r3)* 'hohle Hand' > lpN *goabmer*, md. *komoro*, kam. *kāmōru*, de szlk. *kaam3* (UEW 175); U **kul3(-k3)* 'Rabe' > osztj. *kōlak*, vog. *χulaχ*, de jur. *χulī*, tvg. *kula*, szlk. *kylä*, kam. *kuli* (UEW 200); FU **sor3* ~ *sor3-š3* 'Spanne' > osztj. *sort*, vog. *tāras*, magy. *arasz*, de cser. *šor* (UEW 448).

⁸ Az UEW első kötetében (U és FU réteg) a kétszótagú szavak 95%-ot tesznek ki, míg a háromszótagúak 3,3%-ot. Ezek szerkezeti megoszlása a következő képet mutatja: CVCV-CV 27, VCV-CV 15, VCCV-CV 3, VCV-CCV 1 adat (Dobó – Fancsaly 1988: 109).

⁹ **U/FU réteg:** FU (?U) **an3(-pp3)* 'Schwiegermutter', U **aške* (~ *-l3*) 'Schritt', ?FU **čskč3(-kk3)* 'schwarze Johannisbeere', ?FU (?Ug) **čump3(-l3)* 'Trinkgefäß aus Birkenrinde', ?U **čšñč3(-k3)* 'ein kleiner (Sing-) Vogel', FU (?U) **kaja(-ka)* 'Möwe; Larus', FU **kāme(-ne)* 'die flache Hand, die hohle Hand, Handteller', FU **onl3* (*8ñe*, *8ñ3-l3*) 'Kinn(backen, -lade)', U **piðe* (~ *-kā*) 'hoch; lang', U **pšr3* (*pšrñ3* ~ *pšr3-ñ3*) 'eine Wildentenart', FU **repä* (~ *-č3*) 'Fuchs', ?U **saj3(-k3)* 'Schneeschuh', FU **s3ñč3* (*s8ñč3-l3*) ~ U *s3č3* (*s8č3-l3*) 'Eidechse', U **šidä(-m3)* 'Herz', FU **tar3-k3* (*tark3*) 'Kranich', FU **tiwä* (~ *-ne*) 'still, ruhig', FU **wið3(-m3)* 'Knochenmark, Gehirn'; **FP/FV réteg:** FP **jimä* (~ *-lā*) 'Malz, süßer Teig aus Malz und Mehl; süß', ?FP **kipe(-ñ3)* 'Funke', FP **punt3* (~ *-ks3*) 'Boden, Grund', FP **riñe-še* 'Riege, Getreidedarre', FP (?FU) **tala(-s3)* 'Stange, Gerüst; Hütte', FP **tok3-re* ~ *tokr3* 'Leinwald', FU *tuðka*, FP **tuðka-m3* 'etw. Hervorragendes, Spitze', FV **wene-še* 'Boot, Kahn'.

¹⁰ **U/FU réteg:** FU **äñe-č3* 'Himbeere', ?FU **čok3-m3* 'zeitweiliges Obdach', ?FU **čukks-r3* 'Haufen, Schar', FU **dāñ3-s3* 'eine Art Gefäß aus Birkenrinde', FU **ike(-ñe, -ne)* 'Gaumen; Zahnfleisch', ?U **kañä(-r3)* 'Bogen; etwas Bogenförmiges', FU **kupe(-na)* 'Fischblase', FU (?U) **ñukše* (*ñuk3-š3*) 'Zobel, Marder', Ug (?FU) **očt3-r3* 'Schößling, Gerte, Rute; Peitsche', FU **ončä-r3* 'Hauer, Hauzahn', ?FU **peñe(-rā)* 'Kreis, Ring', U **piñse-me*, *pise-me*, *?pipse-me* 'Lippe', ?U **puða-se* 'Flußarm', FU **pušn3* (*puš3-n3*) 'Mehl', ?FU **šom3-r3* 'Kummer, Trauer', U **suñ3(-l3)* / *šun3(-l3)* 'eine Art Lilie (bzw. Zwiebel der Lilie)', FU **šije-le* 'Igel', FU **šine-re* 'Maus', FU **uð3-m3* 'Schlafzelt, Mückenzelt'; **FP/FV réteg:** FV **akšte-r3* (*akš3-ter3*) 'gelt, güst, unfruchtbar', FP **čäje-r3* 'Stiel, Schaft; Schienbein, Unterarm', FV **čil3-m3* 'Eckzahn (von Raubtieren)', FV **č3kč3-t3r3* 'Johannisbeere', FP **iry3n3*

UEW jelölése több helyen következetlen. Az uráli etimológiai szótár megújítása során érdemes lenne ezt a kissé mostohán kezelt részterületet alaposabban átvizsgálni. Ahol az adott képzőt egyértelműen valamelyik alapnyelvhez lehet kötni, indokoltnak látszana az ilyesfajta jelölés: FU: *tuđka*, FP **tuđka-m3* 'etw. Hervorragendes, Spitze' (UEW 533); U **ńoma*, FU **ńoma(-l3)* 'Hase' (vö. lpN *njoammel*, md. *numolo*, zrz. *ńimal*, magy. *nyúl*, de jur. *ńāwa*, ngan. *ńaba*, szlk. *njoma*, UEW 322).

Ehhez a témakörhöz kapcsolódik Csúcs Sándor észrevétele: azok a szavak, amelyek már „az alapnyelvben képzettek voltak és ebben az alakban maradtak meg a mordvinban [...], az erza szempontjából nem tekinthetők képzett szavaknak, tehát nem tartoznak a dolgozat témaköréhez.” Ez bizonyos megközelítésben, módszertani szempontból igaz, azonban disszertációmban elsősorban az alapnyelvi képzőknek a továbbélését vizsgálom a mordvinban. A kiadás során megfogadom opponensem tanácsát, s az egyes képzők bemutatása során ezeket az alakokat külön kategóriába sorolva tárgyalom. Számításaim szerint másfél tucat szó tartozik ide, pl. *čejér* 'egér' < FU **šije-re*, *čovar* 'mozsár' < FV **šuma-re*, *eškel(ks)* 'lépés' < U **aške(l3)*, *ačke(l3)*, *kemeń* 'tíz' < FV **küme(-ne)*, *komoro* 'marék, marok' < U *kom3(r3)*, *numolo* 'nyúl' < U **ńoma(-l3)*, *rivež* 'róka' < FU **repä(č3)*, *šejel* 'sүн' < FU **šije-le*, *šejer* 'szár (növényé)' < FP **čäje-r3*, *sivel* 'hús' < FP **siw3-l3*, *šukštorov* 'ribizli' < FV **č3kč3-t3r3*, *uđem* 'velő' < FU **wiđ3(-m3)*, *ukštor* 'juharfa' < FV **wakš3re*, *uroz* 'árva' < FU **orpa(s3)* ~ *orwa(s3)*, *venč* 'csónak' < FV **wene-še* (itt is látszik az előbbieken taglalt téma, az alapnyelvi képzők kapcsolódásának tarkasága).

1.4. Csúcs Sándor a hangjelölési és helyesírási kérdésekre is kitér, s ezzel kapcsolatban néhány elírást észrevételez. Az adatok közreadása nem kevés fejtörést okozott. Paa-sonen szótárának adatai latin betűsek, az erza–orosz/finn/magyar szótárak, ill. Damaszkín 1785-ös szójegyzéke cirill betűs lejegyzést alkalmaznak. A szótárak egy része a morfémahatárokon jelöli a zöngésülést, más részük nem. Dolgozatom adatközlése egységesebb lett volna a lejegyzési tarkaság megszüntetése révén, de a transzkripciók nehézségek, bizonytalanságok (pl. a palatalizált mássalhangzók jelölése a mássalhangzókapcsolatokban, a moksa redukált átírása, a szóvégi vokálisok cirill betűs jelölése) miatt úgy döntöttem, hogy nem írom át az adatokat cirill betűsről latinra (vagy fordítva), hanem eredeti formájukban közlöm őket. Ez a megoldás viszont azzal járt együtt, hogy egy-egy szócikken belül kétféle írásrendszert és többféle ortográfiai elvet alkalmaztam, a figyelmetlenségemből adódó lejegyzési hibák ebből fakadtak. A saját, elemző szövegemben általában latin betűs lejegyzésben adtam közre a képzőket.

2. Elhomályosult képzők

2.1. Csúcs Sándor kifogásolja, hogy miért különítem el a *-ka* és a *-ga*, *-go*, *-ge* képzőket, holott azonos eredetre mennek vissza (< **-kka*), s funkciójuk is javarészt megegyezik (alapvetően deminutív képzők lehettek). Az ősi erza-mordvin névszóképzőknek ez

'Kupfer', FP **jäkä-lä* 'Flechte, rentierflechte', FV **käte-kse* 'Ärmel, eine Art Handschuh', FV **kečke-rä* 'rund, krumm', ?FP **kejmä* ~ *kej(e)-mä* 'Brunst, Balz', ?FV **kinče-kse* 'Schwelle', FV (?FU) **kopa-la/la* (*koppa-la/la*) 'Auerhenne; Tetrao urogallos', FV **küme(-ne)* 'zehn', ?FV **lemš3* (*leme-š3*) '(junge) Linde', FV **loņe-ma* 'Webkette; gewebte Decke', ?FP **muk3-la* 'Knollen, Geschwulst', FV **pitä-lä* 'Blutegel', FP **sapt3-r3* 'Johannisbeere', ?FP **sir3* (*-m3*) 'Rotz', FP **siw3-l3* 'Fleisch', ?FP **sow3(-n3)* 'Pfahl, Stange', FP **sup3-r3* 'Stange mit kurz behauenen Ästen', FP **šopp3-s3* 'Sack', FV **šuma-re* '(hölzerner) Mörser', FV **taņke-ta* 'steif', FP **waj3-š3* 'Zwischenraum, Abstand'.

az egyik legvitatottabb kérdése. A mordvin nyelvészek egybemossák a zöngés/zöngétlen mássalhangzókezdetet, s nem figyelnek a vokális hangszínére sem, vö. Bajuskin (1975): -к, -ка, -ке, -ко; -за, -зе, -зо; Cigankin – Gjevajev (1975): -ко; -зе; Moszin (1977) -за, -ка; Cigankin (1976, 1981): -ко, -зо, -ке, -зе; -ка, -за; Grammatika (1980): -ко, -зо, -ке, -зе; Grebnyeva (1997): -ко, -ке, -зе; -ка, -за; Erźaň keľ (2000): -ко, -ке, -зо, -зе. Csoportosításom valóban vitatható, akár egy fejezetbe is össze lehetett volna vonni ezeket a képzőket. A két külön csoportot a zöngés-zöngétlen elkülönítés indokolhatja. A végvokális megléte/hiánya eléggé kaotikus képet mutat, ebből nem tudtam rendszerszerű következtetéseket levonni.

2.2. Az elhomályosult ősi képzőket bemutató fejezet néhány szavának státusát Csúcs Sándor vitatja. Opponensemnek teljesen igaza van, az említett szavak kategorizációját javítanom kell, köszönöm a kiigazításokat. Ugyancsak köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet arra a módszertani hibára, hogy a képzett szavakhoz soroltam ismeretlen eredetű lexémákat is.

3. A mai képzőállomány

3.1. Kiefer Ferenc a mai képzőállománnyal összefüggésben kitér a termékenység és gyakoriság kérdésére. Ezek mindegyike a képzőrendszeri vizsgálatok kulcsfogalma, amelyek azonban nem feltétlenül függenek össze egymással, hiszen egy ritka képző is lehet produktív, s egy gyakori képző is improduktív. A két fogalom tehát a morfológia más-más szintjén értelmezhető (vö. Kiefer 1998: 222; 2003: 187–188; 2006: 56–58; Kiefer – Ladányi 2000: 148–150; Ladányi 2007).

Az egyes képzők jelenkori produktivitását élőnyelvi kutatásokkal lehet megállapítani, a mordvin esetében erre mindeztidáig nem került sor. A mai mordvin leíró nyelvészeti kutatások nem fordítanak semmilyen figyelmet erre a vizsgálati lehetőségre, ahogyan nem ismeretes a potenciális szavak tesztelésén alapuló vizsgálat sem, ilyen típusú helyszíni kutatásokra nekem sem nyílt alkalmam. Kiefer Ferenc ilyen irányú megjegyzéseit ezen okok miatt is teljesen indokoltnak tartom nemcsak a dolgozatom, hanem a mordvin morfológiai kutatások szempontjából is.

Ehhez ugyanakkor egy fontos megjegyzés még ide kívánczik. A kisebb finnugor nyelvek esetében az oroszosítási törekvések elleni egyik fontos védekezési mód a nyelvtervezés. Az 1950-es években kiadott szótárakban rengeteg orosz jövevénylelem kapott helyet. A 90-es években és az ezredforduló táján született szótárakban viszont erőteljesen megjelent a nyelvi purizmus, azaz a saját (anyanyelvi) szavak megalkotásának igénye. Új lexémák megalkotásakor természetesen fontos szerephez jut a szóképzés is. Úgy gondolom ezért, hogy ezekből a szótárakból – éppen az ilyen irányú törekvések folytán – bizonyos mértékig egyes képzők termékenységéről is nyerhetünk információkat, hiszen az, hogy milyen képzőket használnak fel a tudatos nyelvújítás során, világos tendenciákat rajzol ki. (Ebben főleg a finn–erza szótárak szerkesztői jeleskedtek.) A mai erzában ilyen megfontolások alapján nemcsak gyakori, hanem termékeny képzőnek is mutatkozik a -ma/-mo és a -vks (*mastor/vanstoma* 'környezetvédelem', *mastor/sornoma* 'földrengés', *čer/naramo* 'hajvágás'; *javol'avtovks* 'nyilvánosság', *pekstavks* 'zárójel', *t'evul'evks* 'foglalkoztatottság').

Kiefer Ferenc azt is megjegyzi, hogy „Egy korábbi korszakban termékeny képző idővel improduktívvá válhat. Igaz, de azt is tudjuk, hogy ennek fordítottja is előfordulhat, tehát hogy egy már szinte kihaltak minősített képző újból termékenyvé válik.” Erre

példaként a *-lma*, *-lmo* képző szolgálhat, a szótárszerkesztők-nyelvújítók igyekeznek ezzel a suffixummal minél több új szót létrehozni (pl. *kemelma* 'vallás' < *keme-* 'hisz', *rašelma* 'nemzetiség' < *raške* 'rokon', *ved'elma* 'vízrendszer' < *ved'* 'víz').

Ami az idegen szavakhoz való kapcsolódás képességét mint a termékenységi vizsgálatok legmegbízhatóbb módszerét jelenti, a mordvinban elsősorban a *-vks* és a *-ma/-mo* képzők kapcsán vonhatunk le következtetéseket. Ezek a deverbális nomenképzők előszeretettel kapcsolódnak idegen (orosz) eredetű szavakhoz, tehát ebből a szempontból termékenynek tekinthetők (ld. pl. *валявкс* 'földhányás', *дивавкс* 'csodálkozás', *жарявкс* 'töporú', *ранявкс* 'seb', *рисовавкс* 'rajz', *сборявкс* 'ránc', *сорявкс* 'szemét', *стройкавкс* 'épület', *устававкс* 'kezdet', *церькставкс* 'vonal', *илифовавкс* 'csiszolás'; *аккредитовамо*, *активизировамо*, *амортизировано*, *анализировамо*, *аплодировамо*, *арендовамо*, *арестовамо*, *ассигновамо*, *ассимирировамо*, *атаковамо*, *аттестировамо* stb.)

Dolgozatomban a produktivitást és a gyakoriságot szándékaim szerint igyekeztem szétválasztani, de néhány helyen valóban összemosódott e két fogalom, a publikálás előkészítése során igyekszem e hibák kiküszöbölésére és a szemléletbeli koherenciára is figyelmet fordítani.

3.2. Örömmre szolgál, hogy Sirkka Saarinen és Csúcs Sándor dolgozatom egyik újdonságának tekintik a képzők élettörténeti (gyakorisági) vizsgálatát, a 18. század végétől a mai napig. Az igaz, hogy ez az időszak túl rövid ahhoz, hogy nagyívű következtetéseket tudjunk levonni, de óvatos megállapításokat talán mégis tehetünk. Tudtommal a mordvin képző kutatásokban ez a történeti szempont eddig alig-alig merült fel, átfogóan én magam igyekeztem először alkalmazni. E szempont alkalmazásával mutathattam be például azt, hogy noha a *-ma*, *-mo*, *-me* képzőelemeket a szakirodalom teljesen egyenrangú variánsokként említi, a gyakorisági vizsgálatok egyértelműen jelzik a közöttük lévő különbségeket: a két és fél ezres korpuszban csak 17 *-me* alak fordul elő.

3.3. Kiefer Ferencnek a *-ka* képző kapcsán feltett kérdéseire röviden a következő válaszokat adhatom.

– Azt honnan tudhatjuk, hogy a *-ka* képző elsődleges funkciója „deminutív jellegű” lehetett? Ebben a kérdésben Rédei Károly (1976: 261) véleményét tekintem mérvadónak: „Az alapnyelvi származékszavak túlnyomó többsége denominális névszó. Az ősi denominális névszóképzők kicsinyítő-nagyító (deminutív-augmentatív) jelentésűek lehetnek. Tehát a tőszó és a belőle képzett származék között gyakran szinonim viszony állhatott fenn. Ez viszont könnyen a képző eredeti értékének az elhomályosodásához vezethetett. A képző megkövesedését elősegíthette még az a körülmény is, hogy a denominális névszók esetében nem történik morfémaosztály-váltás. A gyök és a származék küzdelméből általában a képzett szó kerül ki győztesen. Ebben szerepe lehetett a képzett szó testesebb voltának és tartalmasabb affektív jelentéstöbbletének is.” (Alapnyelvi képzett ígét Rédei mindössze hármat tudott rekonstruálni, ezt azzal magyarázza, hogy – szemben a névszói tő és a belőle létrejött képzett alak közötti szinonim viszonytal – az ige-képzők „rendkívül mozgékonyak voltak, e különféle képzők a pillanatnyi beszédhelyzetnek megfelelően járulhattak a szótőhöz.) A deminutív és augmentatív funkció közül a *-ka* esetében inkább az előző felé billen a mérleg, az általam ide sorolt, ősi képzőt tartalmazó állatnevek (*bíbic*, *cinége*, *darázs*, *fecske*, *hangya*, *muslica*, *pók*, *szarka*, *üsző*, *vakond*, *varjú*, *veréb*) inkább kicsinyítő jellegű, affektív képzőt tartalmazhattak.

Vö. Kiss Jenő gondolatát: „A képzett madárnevek többsége kicsinyítő képzővel alakult. A kicsinyítő képző főnévi, ritkábban igei tőhöz járult” (Kiss 1984: 26).

– Nemcsak a *-ka* képzős adatok túlnyomó többsége állat-, illetőleg növénynév, hanem ez általánosságban is megfogalmazható: az erza-mordvinban az ősi, elhomályosult képzőket tartalmazó szavak legjelentősebb szemantikai csoportját e két réteg alkotja. Ezek felülreprezentáltsága két dologgal állhat összefüggésben. A fentebb említett okok, azaz az affektív képzők kapcsolódása és megmaradása magyarázhatja egyrészt a jelenséget, másrészt pedig egyszerű mennyiségi okai is lehetnek: számításaim szerint az UEW 491 szócikke tartalmaz mordvin névszói megfelelést. Ezek közül 56 állat- és 35 növénynév, azaz a teljes itt vizsgált szóállomány közel egyötödét teszi ki e két szómező (összehasonlításképpen további jelentősebb szemantikai mezők még: testrésznév 50, rokonságnév és embert jelölő szavak: 22). (Ld. még Honti 1993.) Az Uralonet 1876 szócikkének 8,1%-a (153 adat) növény(rész)név, 7,5%-a (142 adat) állatnév (<http://www.uralonet.nytud.hu/>).

– A finnugor nyelvek többségében kimutathatók az onomatopoetikus szavakra jellemző (sőt, néhol csak a rájuk jellemző) képzők. Kiss Jenő 1974-es cikkében tekintette át ezeket a szuffixumokat. A magyarban tipikus onomatopoetikus ige-képző a *-g*, *-kol*, *-n*, *-t*, kizárólagos névszó-képző az *-aj/-ej*. A finnben és az észten az ige-képzője az *-ise*, a névszóké a *-na/-nä*, ill. *-n*. A permi nyelvekben a *-g(i)* használata csak az onomatopoetikus ige-képzőkre jellemző, hasonló státusza a cser. *-lat* és a lapp *-rd* elem. A mordvinban a szakirodalom csak említés szintjén foglalkozott ezzel a képzőfajtaival, vizsgálataim révén vált egyértelművé, hogy három jellemző onomatopoetikus képző van az erzában: *-k*, *-t/-t'* és *-r/-r'*. Ezek közül az első kettő viselkedik fonotaktikailag egyformán (legfőbb jellemvonásuk a szóképző egyéb elemeire egyáltalán nem jellemző szóvégi mássalhangzótorlódás, pl. *jozmolk*, *kaštork*, *l'ibork*, *žolk*, *zujk*; *lakšt'*, *must*, *nolšt*, *plešt'* stb.). Elképzelhető, hogy éppen a kapcsolódási képességeik miatt váltak ezek az elemek onomatopoetikus képzőkké. (Vö. még Kiss 1976: 38–39, 81, 86.)

– A md. *koške* 'száraz' szó kapcsán bíráltam Cigankin elképzelését: „A rokon nyelvi adatokat sokszor rosszul értelmezik. Cigankin például a zrj. *koš* szót annak bizonyítékul használja fel, hogy a md. *кошьке* 'száraz' szóban képző rejlik, holott itt fordított irányú változás történt: a permi nyelvekben lekopott az alapnyelvi (**kuška*) utolsó szótag.” Itt Kiefer Ferenc joggal hiányolja a szakirodalmi hivatkozást, amely nézetemet alátámasztaná. Erre vonatkozóan a következő szakirodalmi utalásokat említhetjük meg. A CVCV szerkezetű szavak ősi második szótagja lekopott, míg a CVCCV felépítésűekben megtörténhetett a lekopás, de ez nem volt szabályszerű. ”В пермских языках эти согласные [т. е. взрывные] в интервокальном положении исчезли, лишь в отдельных случаях сохранился финно-угорский согласный **-k* (если только *-k* не суффикс [a permi nyelvekben ezek a mássalhangzók [azaz a zárhangok] intervokális helyzetben lekoptak, csak bizonyos esetekben maradt meg a fgr. **-k* (akkor, ha nem szuffixum)]”¹¹ (Lytkin 1974: 136), ill. ”Kaikki vanhat sanansisäiset vokaalienväliiset yksinäisklusiilit ovat kantapermin aikana kadonneet [...] Jos sibilantti oli kantapermissä osana konsonanttiyhtymää, jonka toinenkin komponentti oli soinniton, säilyi sibilantti soinnittomana, vaikka toinen komponentti olisi sittemmin kadonnutkin [Minden ősi intervokális rövid zárhang az ősspermi idején lekopott [...] Ha a szibiláns az ősspermiben olyan mássalhangzó-kapcsolat része volt, amelynek a második eleme is zöngétlen volt, a szibiláns

¹¹ FP **kup3* > vtj-zrj. *gi* 'Welle', FU **käte* 'Hand' > vtj-zrj. *ki*, PU **joke* 'Fluss' > vtj-zrj. *ju* (Csúcs 2005: 145).

zöngétlen maradt, még ha a második komponens később le is kopott]” (Bartens 2000: 36, 42). Vö. **kuška* (*koška*) ’trocken; trocken werden’ > lpN *goikes*, cser. *koške-*, vtj. *kwaś*, zrj. *koś*, jur. *χāsūj* (UEW 223), ld. még PU *paśz* ’Loch, Öffnung’ > vtj. *paś*; de PU *muške-*, *moške-* ’waschen’ > vtj-zrj. *miški-*; FP *peški* ’Geschwür, Furunkel’ > vtj. *peški*, *poški*, zrj. *piški* (Csúcs 2005: 123–124).

3.4. Továbbra is úgy gondolom, hogy a deverbális és denominális képzők merev szétválasztása nem szolgálná a dolgozat céljait, mert számos olyan, etimológiailag intranszparens szóval foglalkoztam, amelyeket nem lehet e két kategória valamelyikbe besorolni. Igaza van viszont Csúcs Sándornak a *-vt* képző kapcsán abban, hogy az *avavt* ’anyós’ (< *ava* ’anya’), *a'avt* ’após’ (< *a'a* ’apó’), *pr'avt* ’főnök’ (< *pr'a* ’fej’) szavakban valóban a *-v* melléknévképzős alakhoz tapadhatott a *-t* képző, így hozva létre képzőbokrot.

Az is jogos bírálat, hogy világosabban állást kellett volna foglalnom a *-kš* képző eredetéről. A szakirodalomban csak Szerebrennyikov (1967) és Cigankin (1981) tesz említést a képző eredetéről, mindketten az uráli **-ks* denominális képzőre vezetik vissza, amelyből a *-ks* is származik. Dolgozatom ősi, elhomályosult képzőkkel foglalkozó részének 7. pontjában részletesen foglalkoztam a szibilánsokat és affrikátákat tartalmazó képzőkkel, s megállapítottam, hogy a fő határvonalat nem a képzés módja, hanem a helye jelenti: a két fő csoportot az alveoláris és a posztalveoláris képzők alkotják. Ebből adódóan a *-ks* és a *-kš* is külön eredetre vezethető vissza. Vö. **maks'a* ’Leber’ > *maksa* (UEW 264), **jonks3* ’Bogen’ > *jonks* (UEW 101), **sikše* ’Herbst’ > *śokś* (UEW 443), ill. **mekše* ’Biene’ > *mekś* (UEW 271), **čVčkčz* ’Johannisbeere’ > *šukštorov* (UEW 46).

3.5. A *-kaj* képző vagy a mordvin *-ka* deminutív képző és a *-j* vocativusi elem összetétele, vagy a tatár *-kaj* átvétele (vagy esetleg mindkettő). A tatár eredetű *-j* vocativust a mordvin grammatikák eltérően ítélik meg. A régebbi nyelvtanok „korlátozott hatókörrel rendelkező esetszerű forma”-ként definiálják (падежеобразная форма с довольно ограниченными сферами употребления) (Szerebrennyikov 1967: 9, 31; Grammatika 1962: 162). Bartens (1999: 81) nem foglal állást („joskus tulkittu kaasuspäätteeksi”), Mészáros (1998: 66) ritkán használt esetragnak tartja. Dolgozatomban a vocativusi-deminutív funkcióval nem foglalkoztam, csak a növény- és állatnevek denominális képzői funkciójával (erre vonatkozott a nem túl szerencsés „valódi” képző megfogalmazás).

3.6. Csúcs Sándor a *-d'e*, *-id'e* szuffixumot inkább a „nem-valódi képző” elnevezéssel illetné. Ez az elem jól példázza dolgozatom fő törekvésének, a teljes képzőállomány leírásának a fontosságát. Ez a szuffixum ugyanis az első nyelvtantól, Jevszevjev 1934-es grammatikájától kezdve az 1980-as évekig minden kézikönyvben szerepel (sőt, még Bartens 1999-es összefoglaló művében is helyet kap), szemben például az igen termékeny *-vks* képzővel. Ha alaposabban megvizsgáljuk ezt az elemet, láthatjuk, hogy a mordvin szerzők csak néhány példát ismételgetnek. Csúcs Sándornak abban igaza van, hogy ez végső soron nem felel meg a képzőség kritériumainak, nem lexikalizálódott, szótárakból ilyen alakokat nem tudunk adatolni. Ez az elem csak rokonságnevekben használatos (*ava* ’мать; anya’ : *avid'eñ* ’моя мать с другими; anyám és mások’; ahol az anya az adott csoport viszonyítási pontja). Felépítését tekintve megfelel az északi lapp korrelatív szerkezetnek: *áhčežat* ’apa és gyerek’ (< *áhče* ’apa’), *ētnēžagat* ’anya és gyerek’ (*ētnē-* ’anya’) (Kelemen 2009: 48–53). – Ez a szuffixum Ravila nézete szerint a

t és az *i* többesjelek összekapcsolódásából jött létre,¹² ezt a feltevést Honti László is elfogadja, ő „Kollektivsuffix”-nak nevezi ezt az elemet (Honti 1997: 63–64). – Mindezek alapján el tudom fogadni a „nem-valódi képző” kifejezést, s esetleg korrelatív szerkezetnek is nevezhetjük (a magyar megfelelőjét, az *-ék* szuffixumot heterogén, asszociatív vagy familiáris többes jelnek, tehát inflexiós morfémanak tekintjük).

3.7. Sirkka Saarinen arra hívja fel a figyelmet, hogy a képzők és esetragok szétválasztása nem problémamentes a mordvinban (sem), „például a *-ńek* és a *-ćek* közelebb áll az esetragokhoz, mint a képzőkhöz”. Jómagam ezt a két elemet „Képző és rag megszégén” címmel tárgyaltam dolgozatomban. A *-ńek* elemet Jevszevjev (1934/1963: 42) még a képzőkhöz sorolta. A Grammatika (1980: 149) „gyűjtőnévi affixum”-nak minősíti. Feoktyiszov (1966: 193) és Szerebrennyikov (1967: 236) névszói határozónak veszi. Cigankin (1961: 346), Erdődi (1968: 213), Mészáros (1998: 183), Bartens (1999: 81) és Keresztes (2011: 67) comitativusi esetragnak minősíti. – A képzők és ragok közötti átmenetet skálaszerűen értelmezve – ahogy ezt Kiefer Ferenc is javasolja – a *-ćek* a „képzőségi kontinuumnak” képzősebb pozíciójába tehető, mint a *-ńek* elem. A *-ćek* megkövesedve, lexikalizálódva él néhány kifejezésben, pl. *jožoćek* ’egymás mellett’, *langśek-langśek* ’egymásra, egymás tetejére’, *malaćek* ’egymás közelében’, *mejelćek* ’egymás után, sorban’, *ńilćek-pilćek* ’cikkcakkban, keresztben’, *radćek* ’sorban’, *serćek* ’egymás mellett, párhuzamosan’.

3.8. Az *umarunka* valóban rossz besorolást kapott a 301. lapon, a képzője ugyanis nem ismeretlen eredetű. Csúcs Sándor kifogásolja, hogy „egyes szavak esetében a szerző túl nagyvonalúan járt el”, szerinte az *armotks* ’forradás, heg’, *valks* ’rubel’, *kelks* ’varsa’, *onks* ’mérték’, *čombolks* ’menyét’ stb. szavaknak nincs elfogadható etimológiája, ezért nem itt, hanem az 1.4. pontban lenne a helyük. Véleményét a *valks* kivételével elfogadom. Paasonen ezt a *valo-* ’лить, пролить; полить; önt, kiönt’ szóból eredezteti (MdWb 2526), ami számomra elfogadható etimológia. A pénzzé fejlődés korai szakaszában különféle öntvények szolgáltak árupénzként (ebből fejlődött ki például a *rubel* neve, amely a ’vág’ igéből eredeztethető, s arra utal, hogy az ezüstrúdból vágtak le egy bizonyos mennyiséget). Az öntvényektől már csak egy lépés vezetett a valódi pénz kialakulásához: ezek eleinte egyforma méretű s alakú – általában kerek – fémdarabok voltak (Ázsiában nagyon sokáig négyszögletes lyukat vágtak a kerek fém pénzbe, ezen keresztül fűzték fel tízesével, százasaival a fém darabokat).

3.9. Elfogadom Kiefer Ferenc véleményét a jelentéstani csoportosításról, ezek valóban esetlegesek, s jelentős információt nem közölnek a képzők mibenlétéről. Ez azzal is összefüggésben van, hogy a képzők alapjelentését csak elnagyoltan lehet rekonstruálni („a cselekvés eredményét/tárgyát/eszközét stb. fejezi ki”). A publikálandó változatból ezeket a részeket elhagyom. (Szintén nem érdemes részletes csoportosításokat közreadnom a 4. fejezetben sem.)

¹² In diesem Suffix scheint, wenn wir es ganz mechanisch analysieren, das Pluralsuffix *t*, und außerdem noch ein Suffix vorzuliegen, das man ebenfalls gern mit dem in Rede stehenden pluralischen *i* verbinden möchte (Ravila 1941: 88). Ehhez ld. még Bubrih (1953: 78) véleményét: „очень возможно, что показатель множественного числа *-т, -т'* находится в исторической связи с *-д'е...*”

4. Grammatikalizációval keletkezett képzők

4.1. Hasonlóan a derivációs és inflexiós toldalékok közötti különbségek definiálásához, a modern grammatikalizációs kutatások nem választják el mereven egymástól az összetételeket / klitikumokat / képzőket, hanem egyfajta skálán próbálják elhelyezni ezeket az elemeket. A kétpólusú folyamat lehet grammatikalizáció és lexikalizáció. Az általam vizsgált esetekben a lexikai egységekből grammatikai elemek jönnek létre. (A kérdés irodalmához: Dér 2008; Hüning – Booij 2009; Ladányi 1999, 2005.)

Ezeket az elemeket egy grammatikalizációs skálán igyekeztem elhelyezni. A mordvin szakirodalomban korábban ilyen megközelítést nem alkalmaztak. A képzővé válást alapvetően nyelvtörténeti folyamatnak fogom fel. Kiefer Ferencnek igaza van abban, hogy „a képzővé válás hosszú folyamat eredménye [...], a mordvin esetében a skála alátámasztására nem rendelkezünk megfelelő adatokkal.” Sajnos, a legrégebbi nyelvemlékek is csak a 18. század elején jelentek meg, s az első nagyobb korpusz, Damaszkinn szótára is csak 230 éves. Tudom, hogy „a grammatikalizáció egyes állomásainak meghatározása is mindig problematikus, hiszen ehhez nincs elég történeti anyagunk” (ehhez ld. Honti 2005: 186–191), de bizonyos elemek esetében legalább a tendenciákat világosan le lehet írni: a *-či* alig fordul elő Damaszkinnál, ma pedig termékeny és a leggyakoribb absztrakt képző. Megértem ugyanakkor Kiefer Ferenc kételyeit, a jövőben igyekszem a „már valamilyen mértékben képzőnek tekinthető; útban a képzősülés felé” kitételektől eltekinteni. Azt is szem előtt kell tartanom a továbbiakban, hogy egy képző(szerű elem) csak bizonyos szemantikai csoportban grammatikalizálódhat (mint pl. a *lango* és a *meže*).

Úgy vélem, a kisebb finnugor nyelvek történeti grammatikalizációkutatásában egyfajta kompromisszumot kell kötni, ellenkező esetben a rövid írásbeliségre visszatekintő nyelvek ilyen szempontú vizsgálata nem lehet gyümölcsöző. (Még a jelentős írásbeliséggel rendelkező magyarban sem tudjuk az agglutinációs folyamatokat részletesen, adatokkal alátámasztva végigkövetni.)

Történeti szempontból közelíti meg a kérdést Csúcs Sándor is: „A grammatikalizáció a szemünk előtt zajló, élő folyamat, amelyben együtt élnek és talán sokáig fenn is maradnak a képzővé válás és az absztrahálódás különböző fokain álló elemek.”

4.2. Örülök, hogy Csúcs Sándor pozitív módon értékelte a bibliafordításokban szereplő képzők egybevető, kvantitatív vizsgálatát is, amellyel igazolni próbáltam a képzővé válás történeti útját, ill. azt a feltevést, hogy „a szemantikai kiüresedéssel párhuzamosan zajló absztrakció az adott képző produktivitásának megnövekedéséhez vezet”.

4.3. Csúcs Sándor felveti ugyanakkor azt is, hogy a grammatikalizációval keletkezett névszóképzők utolsó két csoportja összevonható, hiszen mindkettőben olyan elemekkel foglalkozom, amelyek már képzőknek tekinthetők. Azért soroltam őket mégis külön csoportba, mert a *-meže*, *-ni*, *-pel*, *-pel'ks* esetében az alapszó és a képző kapcsolata még nem homályosult el teljesen, azaz például a *pa'ta-mež-t'* 'старшая сестра (моя) и другие с ней; nővér(em)ék', *Ivan-ni-že* 'жена Ивана; Ivan felesége', *oršamo-pel'* 'одежда; ruházat [tkp. ruhadarab]', *kavaňamo-pel'* 'угощение; (vendégeknek felszolgált) étel-ital [eredetileg tkp. étel-darab]' esetében többé-kevésbé még megőrződött a második elem eredeti jelentése, míg a *či* 'nap' szóból keletkezett elvont képző esetében ez már nem figyelhető meg (pl. *večkema-či* 'любовь; szeretet', *nuzaks-či* 'лень, леньность; lustaság'). De az is igaz, hogy ez a kapcsolat már nincs meg pl. a *vid'ema-pel'* 'приспособление для сева; vetőberendezés' (*vid'ema* 'vetés'), *orma-pel'ks* 'болезнь; betegség' (*orma* 'be-

tegség'), *ked'-pel'ks* 'орудие, средство; szerszám, eszköz' (*ked'* 'kéz') stb. szavakban. A határvonal talán a *-meže* és *-ñi*, illetve a többi képző közé tehető. Ha egybevonom ezt a két csoportot, akkor viszont hangsúlyoznom kell a köztük lévő fokozatkülönbségeket: a grammatikalizációs skála bal oldalán a *-meže*, *-ñi* foglal helyet, őket a *-pel'* és a *-pel'ks* követi, míg a skála végpontján a már teljesen elvont képzővé vált *-či* helyezkedik el. – Egyetértek a *buje* D csoportba (vagy inkább a skálán „jobbra”) való áthelyezésével is, a hangtani változás és a szemantikai kiüresedés, az alapszó kiveszése összességében megengedi a képzők közé sorolását.

4.4. Sirkka Saarinen felveti, hogy esetleg „a *ška*-t a grammatikalizáció kapcsán is lehetne tárgyalni, ha feltételezzük, hogy a mordvin *ška* 'idő' jelentésű szóból származik.” Ez az elem a mordvin szakirodalomban egyértelműen comparativusrag (Grammatika 1962: 80, 152; Grammatika 1980: 152, 176; Keresztes 1990: 54, 74; 2011: 63; Eržan kel' 2000: 79, 87), egyedül Raija Bartens zárja ki a ragok sorából, arra hivatkozva, hogy ennek az elemnek a kapcsolódási lehetősége nagyon be van határolva (1999: 80). Képzőként definiálja az ekvatív melléknévben, pl. *alašaška* 'hevonsensuuruinen [kb. akkora nagy, mint egy ló]'. Nem melléknévi használatban ez az elem 'időt, időszakot' jelölő szavakhoz tapad, vö. *ist'a eršil' aňšak ředlaška* 'siten meni vain viikon verran; csak mintegy egy héten át ment így'. – Cigankin egyik képzőtani tanulmányában (1976: 100) felvesz egy *-uka* képzőt, ezt identikusnak tartja az esetraggal. Ezt csak nyelvjárási szinten adatozza, mindössze néhány szóban: *varmaška* 'ветряная мельница; szélmalom' (~ *varma* 'ветер; szél'), *peľumiška* 'долото; fűró' (*peľe-* 'сверлить; fúr'). Meglátásom szerint a *-ška* elem inkább a ragok kategóriájába tartozik, semmint a képzőkébe, hiszen nem tudunk felmutatni lexikalizálódott elemeket.

Ami az elem eredetét illeti, Bartens valóban az 'idő' jelentésű *ška* szóból vezeti le. Cigankin összetett képzőnek tartja, melynek első részét az uráli alapnyelv **-kka/-kkä* képzőjéből származtatja (~ fi. *-hko/-hkö*), az *š* elemet ismeretlen eredetűnek tartja. Keresztes szerint a comparativus „esetleg *-ška* melléknévképző lehetett, vö. fi. *-hko*: *suurehko* 'nagyobb(acska)', *lyhyehkö* 'kissé rövid’.” (2011: 67.) Saarinen és Bartens elméletét az erősíti, hogy a finnugor nyelvekben az 'idő' jelentésű szavak meglepően gyakran grammatikalizálódnak, vö. zrz. *lun* 'nap' (*ozir* 'gazdag' > *ozirlun* 'gazdagság', *tom* 'fiatal' > *tomlun* 'fiatalság'); vót *pāva* 'nap', *āiga* 'idő', *igā* 'kor, életkor' (*brī* 'szabad' > *brīpāva* 'szabadság', *jūomi* 'ivás' > *jūomnāiga* 'ital', *nūor* 'fiatal' > *nūorīgā* 'fiatalság'); lapp *-vuotta* (~ fi. *vuosi* 'év') (*dærvas* 'egészséges' > *dærvasvuotta* 'egészség', *manna* 'gyerek' > *mannavuotta* 'gyerekkor') (Lazar 1975: 61–64, 167–168); és természetesen ide sorolható a md. *či* 'nap' is.

4.5. Csúcs Sándor és Kiefer Ferenc joggal róják fel nekem, hogy több helyütt nem lehet egyértelműen megállapítani, mi a saját eredményem s mi a szakirodalomból való átvétel, illetve hiányolják sok esetben részemről az állásfoglalást. Disszertációm publikálásra való előkészítése során fokozottan fogok ügyelni rá, hogy mindenütt egyértelművé tegyem saját eredményeim bemutatását. Az egyik ilyen problematika a *ks* + *či* kapcsolatban szereplő *-ks* elem eredetének kérdése. Oscar Lazar (1975) ezt a *ks* névszóképzővel azonosítja, míg Raija Bartens (1999) és Sirkka Saarinen (2004) translativusi formának tartja. Saarinen ezt az 'olla/toimia jonakin [valamiként létezik/működik]' jelentést főként azzal igazolja, hogy a *-ks* elemet tartalmazó szavak nagy része élőlényt jelentő szóra megy vissza. Én magam ezzel szemben úgy látom, hogy – leszámítva az *alkuks*

'valóban' > *alkuksči* 'valóság' adverbiumi formákat – a *-ks* ezekben a szerkezetekben inkább főnévképző, ahol a *či* eleinte mintegy nyomatékösítő elemként tapadt a szóra (*oja* 'barát' > *ojaks* 'barátság' > *ojaksči* 'ua.', *paz* 'isten' > *pazoks* 'istenség' > *pazoksči* 'ua.', *od* 'fiatal' > *odks* 'fiatalság' > *odksči* 'ua.'), majd az analógia révén ez az összetett képző széles körben elterjedt. (Amit csak elősegített az *alkuksči*, *alamoči* 'csekélység' formák létrejötte.)

5. Melléknévképzők

5.1. Sirkka Saarinen és Csúcs Sándor kifogásolja, hogy a fosztóképzőt kihagytam a melléknévképzők sorából. Ezt az elemet a leíró nyelvtanok általában a névszói esetragok között tárgyalják (Grammatika 1962: 80; Szerebrennyikov 1967: 8, 28; Grammatika 1980: 152, 177–178; Mészáros 1998: 77; Eržan kel' 2000: 79, 81–82; Keresztes 2011: 63, 65; egyedül Bartens megengedőbb, ő mindkét kategóriába besorolja, 1999: 79). Jómagam azért nem vettem fel, mert akkori meglátásom szerint nem a képzőkategória jegyeit mutatja. Mindemellett elfogadom opponenseim felvetését, ez az elem történetileg ugyanis egyértelműen az ősi fosztóképzőre megy vissza; könyvem kiadásakor ezt az elemet is tárgyalni fogom a melléknévképzők sorában. – A *-na*, *-ña* képzős alakok közül az ismeretlen eredetűek valóban külön csoportba tartoznak.

6. Igenévképzők

6.1. A mordvin nyelv gazdag igenevekben. A grammatikák a következő igeneveket különböztetik meg: 1) infinitivusok: a) infinitivus-nominativus (E *-mo*, *-me*), b) infinitivus-illativus (*-ms*),¹³ c) infinitivus-ablativus (*-modo*, *-mede*); 2) participiumok: a) part. praesens activum (*-i*, *ića*), b) part. perfectum activum/passivum (*-ž*), c) part. praesens passivum (*-viks*), d) part. praesens passivum (*-ma*), e) part. perfectum passivum (*-ń*), f) agens participium (*-vt*, *-vť*), 3) gerundiumok: *-msto*, *-mste*; *-ž*, *-do* (Keresztes 2011: 93). Az igeneves szerkezetek a mordvinban is alkothatnak mellékmondatokat rövidítő szerkezeteket. Az infinitivus helyettesíthet tárgyi és célhatározói mellékmondatokat; a participium jelzői, a gerundium határozói mellékmondatok rövidítésére szolgál.

Csúcs Sándor azt írja: „a finn nyelvtanok az igeneveket az igei paradigma részének tekintik, a magyarok viszont külön, átmeneti szófajnak.” Ugyanez a szemlélet tükröződik a mordvin igenevek leírása kapcsán. Keresztes önálló kategóriának tartja, Raija Bartens viszont egyértelműen az igei kategóriába sorolja, Infinitiviset muodot [infinitív alakok] címszó alatt. A Keresztes által participium praesens passivumnak nevezett *-ma* elemet ő külön – a többivel egyenrangú – csoportba sorolja, infinitivi-partisiippi néven. Kategóriái a következők: infinitiivit, infinitivi-partisiippi, partiippiit, gerundit [infinitivusok, infinitivus-participium, participium, gerundium] (1999: 144–157). A mordvin leíró nyelvtanok ezt a kategóriát szintén önálló szófajnak tekintik, de az igéből vezetik le: „причастие – это особая глагольно-именная форма...”, деепричастие – неизменяемая форма глагола...” (Grammatika 1980: 344, 354); „причатиясь, деепричастиясь – глаголонь аполавтневиця форма...”¹⁴ (Eržan kel' 2000: 216, 222). – Úgy vélem, elfogadhatjuk a magyar és mordvin szemléletnek megfelelő csoportosítást, s önálló szófajnak, önálló kategóriának tekinthetjük az igeneveket.

¹³ Ez a szótári alak, a köznapi értelemben használt infinitivus.

¹⁴ „A participium és a gerundium az ige nem változó formája.”

7. Egyéb általános kérdések

7.1. Sirkka Saarinen és Csúcs Sándor az ismeretlen eredetű szavak besorolásakor szigorúbb mércét alkalmazott volna, mondván, nem elégséges kritérium az, hogy a szóvégi hangsor képzőnek látszik, kellene még egy kritérium ahhoz, hogy ezeket a szekvenciákat képzőnek ítélhessük. Opponenseimnek alapvetően igazuk van, a problémát az jelenti, hogy megbízható etimológiai szótárak hiányában sokszor a disszerensnek kellett (volna) felkutatni ezeknek a szavaknak az eredetét, emiatt használtam sokszor a „lehetőséges, hogy képző” kitélt (elsősorban az azonos szemantikai csoportba – főként az állat- és növénynevek közé – tartozó, azonos szóvégi szekvenciát tartalmazó szavak kapcsán). Ezzel függ össze, hogy sok esetben elmaradt a világos állásfoglalás annak tekintetében, hogy képzőről beszélhetünk-e az adott esetekben vagy sem. E téren igyekszem a továbbiakban szigorúbb mércét alkalmazni, s ezáltal világosabb állásfoglalásokat közreadni. Bár, ahogy Sirkka Saarinen találóan megfogalmazza, „a teljes igazságot sokszor lehetetlen kideríteni”.

7.2. Csúcs Sándor a képzők másféle csoportosítási lehetőségét ugyancsak felveti, olyan kategorizációt javasolva, mint tette azt Kövesi Magda a permi nyelvek ősi képzőit bemutató monográfiájában, hogy tudniillik „egy képző minden funkciója egymás mellé kerüljön”. Egy ilyen megoldás valóban célszerűnek látszik, hiszen ezáltal talán még erősebben érvényesíthető a történeti szempont, s még plasztikusabban levezethető az ősi képzők továbbélése a mai mordvinban (például az ősi *-*m* képzőnek a mai nyelvben elhomályosult főnévképző, mai transzparens főnévképző és melléknévképző folytatása is kimutatható; az *-*l* és *-*r* képzők pedig főnév- és melléknévképzőkben is folytatódik). Az általam alkalmazott csoportosításnak is van ugyanakkor egy lényeges előnye: egy ilyen rendszerezés által az egyes szófajok képzőállományát jobban megismerhetjük.

Végezetül ismételten megköszönöm bírálóimnak a dolgozatom értékelésére fordított nem csekély munkáját és figyelmét, köszönöm továbbá valamennyi, a dolgozat értékeire és hibáira egyaránt rámutató észrevételeiket.

Debrecen, 2017. április 5.

Maticsák Sándor
egyetemi docens

IRODALOM

- Bajuskin, N. Sz. 1975: H. C. Баюшкин, Архаические суффиксы имен в мордовских языках. *Fenno-Ugristica* 1: 67–71. Tartu.
- Bakró-Nagy Marianne 1990: PUFU Dx *-rV. *Nyelvtudományi Közlemények* 91: 9–14.
- Bakró-Nagy Marianne 2006: Az uráli nyelvek tipológiai jellemzése. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Magyar nyelv. Akadémiai Kiadó, Budapest.* 267–281.
- Bartens, Raija 1999: Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 232. Helsinki.
- Bartens, Raija 2000: Permiläisten kielten rakenne ja kehitys. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 238. Helsinki.
- Booij, Geert 2006: Inflection and Derivation. In: Keith Brown (ed.), *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Vol. 5: 654–661. Elsevier, Oxford. <https://geertbooij.files.wordpress.com/2014/02/booij-2006-inflection-and-derivation-elsevier.pdf>
- Bubrih, D. V. 1953: Д. В. Бубрих, Историческая грамматика эрзянского языка. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Cigankin, D. V. 1961: Д. В. Цыганкин, Шугуровский диалект эрзя-мордовского языка. In: М. Н. Коляденков – О. И. Чудаева (ред.), *Очерки мордовских диалектов I*. Мордовское книжное издательство, Саранск. 294–395.
- Cigankin, D. V. 1976: Д. В. Цыганкин, Суффиксальное словообразование имен существительных в диалектах эрзянского языка. In: *Fenno-Ugristica* 3: 86–106. Tartu.
- Cigankin, D. V. 1981: Д. В. Цыганкин, Словообразование в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cigankin, D. V. – Gyevejev, Sz. Z. 1975: Д. В. Цыганкин – С. З. Деваев, Очерк сравнительной грамматики мордовских (мокшанского и эрзянского) литературных языков. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Csúcs Sándor 2005: *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dobó Attila – Fancsaly Éva 1988: Az UEWb. anyaga a statisztika tükrében. In: Domokos Péter – Pusztay János (szerk.), *Bereczki emlékkönyv (Bereczki Gábor 60. születésnapjára)*. Uralisztikai tanulmányok 2. 107–110.
- Erdődi József 1968: *Erza-mordvin szövegek (magyarázatokkal, nyelvtani vázlattal és szótárral)*. ELTE BTK Finnugor jegyzetek XIV. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Érzáň keľ 2000: Д. В. Цыганкин (ред.), Эрзянь кель. Морфология. Типография Красный Октябрь, Саранск.
- Feoktisztoz, A. P. 1966: А. П. Феоктистов, Мордовские языки. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская (отв. ред.), *Языки народов СССР III. Финно-угорские и самодийские языки*. Издательство Наука, Москва. 172–220.
- Grammatika 1962: М. Н. Коляденков (ред.), Грамматика мордовских языков. Часть I. Фонетика и морфология. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- Grammatika 1980: Д. В. Цыганкин (ред.), Грамматика мордовских языков. Мордовский государственный университет, Саранск.
- Grebnyeva, A. M. 1997: А. М. Гребнева, Флористическая лексика мордовских языков. Издательство Мордовского университета, Саранск.
- Greenberg, Joseph H. 1963: Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In: MIT Press, *Universals of language*. Cambridge, MA, 73–113. <http://pkdas.in/JNU/typo/lu.pdf>
- Hajdú Péter: *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Hajdú, Péter 1987: Die uralischen Sprachen. In: Hajdú, Péter – Domokos, Péter, *Die uralischen Sprachen und Literaturen*. Akadémiai Kiadó – Helmut Buske Verlag, Budapest – Hamburg. 21–450.
- Honti, László 1993: Statistisches zum Uralischen etymologischen Wörterbuch. *Linguistica Uralica* 29: 241–258
- Honti, László 1997: Numerusprobleme. (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri.) *Finnisch-ugrische Forschungen* 54/1–2: 1–121.

- Honti László 2005: A „birtokos szerkezet > névutós szerkezet > esetragos névszó” metamorfózis végállomása (nyelvspecifikusak-e az egyes stációk és az esetrag kategóriája az uráli nyelvekben?) In: Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.), *Uráli Grammatizáló. Budapesti Uráli Műhely 4.* 186–194.
- Hüning, Matthias – Booij, Geert 2009: From compounding to derivation. The rise of derivational affixes through ‘constructionalization’. <https://geertbooij.files.wordpress.com/2014/02/booij-2014-hc3bcning-compounding-to-derivation.pdf>
- Janhunen, Juha 1981: On the structure of Proto-Uralic. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 44: 23–42.
- Janurik Tamás 2009: Magyar képzőszótár. A mai magyar köznyelv képzőváltozatai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Jevszjev, M. Je. 1934/1963: М. Е. Евсевьев, Основы мордовской грамматики. Избранные труды. Том третий. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1987: Functional derivation in Finno-Ugric. In: *Papers on Derivation in Uralic. Szegeder und Turkuer Beiträge zur uralischen Derivation*, 5–27. Szeged.
- Kelemen Ivett 2009: Az -š korrelatív képző funkciói az északi lappban. *Folia Uralica Debreceniensia* 16: 47–55.
- Kenesei István 1998: A toldalékmorfémák meghatározásáról. *Magyar Nyelvőr* 122: 67–80.
- Kenesei István 2000: Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelv-tan 3. Morfológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 75–136.
- Keresztes László 1990: *Chrestomathia Morduinica.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keresztes László 2011: Bevezetés a mordvin nyelvészetbe. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Kiefer Ferenc 1998: Alaktan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter, *Új magyar nyelv-tan.* Osiris Kiadó, Budapest. 187–289.
- Kiefer Ferenc 2003: Alaktan. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *A magyar nyelv kézikönyve.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 185–204.
- Kiefer Ferenc 2006: Alaktan. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Magyar nyelv.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc – Laakso, Johanna 2014: Derivation in Uralic. In: Pavol Štekauer – Lieber, Rochelle (eds), *Oxford Handbook of Derivational Morphology.* Oxford University Press, Oxford. 473–492.
- Kiefer Ferenc – Ladányi Mária 2000: A szóképzés. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelv-tan 3. Morfológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 137–164.
- Kiss Jenő 1974: Gondolatok az onomatopoezis kutatásáról néhány finnugor nyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények* 76: 6–25.
- Kiss Jenő 1976: Studien zur Wortbildung und Etymologie der finnisch-ugrischen Sprachen. *Studia Uralo-Altaica* 9. Szeged.
- Kiss Jenő 1984: Magyar madárnevek (az európai madarak elnevezései). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kozmács István 2008: A szóképzés. In: Kozmács István – Sipőcz Katalin (szerk.), *Uralisztika. Fejezetek az uráli nyelvészetből.* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. 131–150.
- Laakso, Johanna 1997: On verbalising nouns in Uralic. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54: 267–304.
- Laakso, Johanna 2016: The history of word-formation in Uralic. In: Peter O. Müller – Ingeborg Ohnheiser – Susan Olsen – Franz Rainer (eds), *Word Formation. An International Handbook of the Languages of Europe. Vol 5. [HSK series 40/5.]* De Gruyter, Berlin – Boston. 2061–2079.
- Ladányi Mária 1999: Poliszémia és grammatikalizáció. In: Gecső Tamás (szerk.), *Poliszémia, homonímia. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához II.* Tinta Könyvkiadó, Budapest. 124–134.
- Ladányi Mária 2005: A grammatikalizáció kutatása és a modern nyelvelméletek. In: Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.), *Uráli grammatizáló. Budapesti Uráli Műhely 4.* MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 7–32.
- Ladányi Mária 2007: Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Lazar, Oscar 1975: The Formation of Abstract Nouns in the Uralic Languages. *Acta Universitatis Upsalien-sis* 10. Uppsala.
- Lehtisalo, Toivo 1936: Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 72. Helsinki.
- Lytkin, V. I. 1974: Сравнительная фонетика финно-угрских языков. In: Лыткин, В. И. – К. Е. Май-тинская – Карой Редее (отв. ред.), *Основы финно-угорского языкознания.* Наука, Москва.

- Majtyinszkaja, K. Je. 1974: К. Е. Майтинская, Сравнительная морфология финно-угорских языков. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская – Карой Редее (отв. ред.), Основы финно-угорского языкознания. Наука, Москва. 214–382.
- Mártonfi Attila 2006: A magyar toldalekmorfémák rendszere. PhD-disszertáció. ELTE BTK, Budapest. http://martonfi.hu/phd/martonfi_attila_-_a_magyar_toldalekmorfemak_rendszere.pdf
- MdWb = Paasonen, Heikki 1990–1996: Mordwinisches Wörterbuch. Zusammengestellt von K. Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Mészáros Edit 1998: Erza-mordvin nyelvkönyv kezdőknek és középfeladóknek (Marija Imajkina közreműködésével). JATEPress, Szeged.
- Moszin, M. V. 1977: М. В. Мосин, Сравнительно-исторический анализ зоологической терминологии мордовских языков. In: Паул Алвре (отв. ред.), Вопросы морфологии эрзянских и мокшанских диалектов (словоизменение и словообразование). Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 3–15.
- Ravila, Paavo 1941: Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. Finnisch-ugrische Forschungen 27: 1–136.
- Rédei Károly 1976: Szóképzés a PU – PFU alapnyelvben. In: Benkő Loránd – K. Sal Éva (szerk.), Az etimológia elmélete és gyakorlata. Nyelvtudományi Értekezések 89. Akadémiai Kiadó, Budapest. 255–262.
- Saarinen, Sirkka 2004: Mordvalainen abstraktisubstantiivien johdin. In: Csepregi Márta – Várady Eszter (szerk.), Permiek, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára. Urálistikai Tanulmányok 14. ELTE, Budapest. 334–341.
- Sárosi Zsófia 2003: A képzők. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), Magyar nyelvtörténet. 140–149.
- Sipőcz Katalin 2003: A magyar mint finnugor nyelv. In: Kiefer Ferenc (szerk.), A magyar nyelv kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest. 21–40.
- Spencer, Andrew 2016: Derivation. In: Peter O. Müller – Ingeborg Ohnheiser – Susan Olsen – Franz Rainer (eds), Word Formation. An International Handbook of the Languages of Europe. Vol 5. [HSK series 40/5.] De Gruyter, Berlin – Boston. 301–321.
- Štekauer, Pavol 2016: The delimitation of derivation and inflection. In: Peter O. Müller – Ingeborg Ohnheiser – Susan Olsen – Franz Rainer (eds), Word Formation. An International Handbook of the Languages of Europe. Vol 5. [HSK series 40/5.] De Gruyter, Berlin – Boston. 218–234.
- Szerebrennyikov, B. A. 1963: Б. А. Серебренников, Историческая морфология пермских языков. Издательство Академии Наук СССР, Москва.
- Szerebrennyikov, B. A. 1967: Б. А. Серебренников, Историческая морфология мордовских языков. Наука, Москва.
- UEW = Rédei, Károly (Hrsg.) 1988–1991: Uralisches etymologisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- H. Varga Márta: 2014: Szemantikai differenciálódás a névszók többes számában. Magyar Nyelvőr 138: 308–315.
- H. Varga Márta: 2015: A szóalkotás módjai. Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Patrocinium Kiadó, Budapest.